

REFAH DEVLETİNDEN ASGARI GEÇİM DEVLETİNE

Yüksel Akkaya*

Giriş niyetine bir alıntı: “Küreselleşme önündeki en önemli engel ise sosyal standartlar, yaşam standartları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. Hiçbir ülkede ekonomik büyüme, sosyal devlet ve sosyal bütünleşme ilkelerinin üçü birden sağlanabilmiş değildir. Çünkü bu ilkeler birbiri ile çelişmektedir. Sosyal Devlet ve Sosyal Bütünleşme ilkeleri ekonomik büyümenin karşısındaki engelleri oluşturmaktadır. Örneğin, Avrupa’da Sosyal Devlet ve göreceli bir Sosyal Bütünleşme olmasına rağmen ekonomik büyüme gümeye gitmiştir. Şimdi gerek A.B. ve gerekse Avrupa Para Birliği oluşumları ile ekonomik büyümenin yeniden canlanması beklenmektedir. (Bu tespite göre, AB ve Para Birliği hedeflerinin Avrupa’da var olan sosyal devlet ve sosyal bütünleşmeyi gerilettiğini ve bu gerilemenin devam edeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır) Amerika’da da ekono-

mik büyüme sağlanmış ama bedel olarak Sosyal Devlet ve Sosyal Bütünleşme ilkelerinden vazgeçilmiştir. (...) Karların önündeki en büyük engel Sosyal Devlettir”. -Dr.Kurt Lauk¹

Refah Devleti: Kaçınılmaz Bir Zorunluluk (Mu?)

1870-1914 dönemindeki kapitalizmin hızla yayıldığı, yeni kıtalar, pazarlar fethettiği, zenginliğine zenginlik kattığı Kısaca, ‘Belle Epoque’ Çağı, çalışanlar için tam bir karabasan- dı. Refah devletinin önemli uygulamalarından biri olan sosyal politika- dan embriyonik bir biçimde de olsa oldukça zor söz edilecek olan 1842-1891 döneminde toplam 49 devrimci durum yaşanmış olması (Tilly, 1995), örneğin, sadece Fransa’da 1891-1913 arasında Fransa’da 13.101 grevin gerçekleşmiş olması (Montreuil, 1946) çalışanların rahat- sızlığını gösteren önemli birer olgu

*) Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹) Benz C.O. Stuttgart Merkez Yönetim Kurulu üyesi, KONRAD ADENAUER VAKFI - TARTIŞ- MA FORUMU: Küreselleşme, zorlu bir sınav, fırsatlar !!!, The Marmara Oteli, 22 Mayıs 1998’de yapılan konuşma.

özelliği taşımaktadır. Kuşkusuz bu koşullarda sosyal politika üzerinde önemli bir rol oynayacak olan sendikacılık artık bir gerekliliğin ötesinde bir zorunluluk oluyordu. Çünkü, çalışanların ve işsizlerin yaşam koşulları oldukça kötü idi. Hobsbawm (1998) bu dönemin koşullarını İngiltere için şöyle anlatıyor: "İşçiler işlerini kaybettiklerinde -ki böyle bir olay her işin, haftanın, günün, hatta saatin sonunda meydana gelebilirdi- kendi tasarruflarından, yardımlaşma derneklerinden ya da sendikalardan, oturdukları yerdeki dükkan sahiplerinin açacağı krediden, komşuları ve arkadaşlarından, rehincilerden ve bugün sosyal güvenlik adını verdiğimiz şeyin o tarihte henüz kamu tarafından sağlanan tek imkan olan Yoksullar Yasası'ndan başka başvurabilecekleri bir güvenceleri yoktu. Yaşlandıklarında ya da hastalandıklarında ise, eğer çocukları yardım etmezse, mahvolma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar". Böyle olduğu için de işçiler örgütlenmeye yöneliyor, sendikalara üye işçi sayısı 1911-1913 işçi ayaklanmasının güvenini sağlayacak 4 milyona ulaşıyordu (Hobsbawm, 1998). Kuşkusuz benzeri sorunları yaşayan diğer ülkeler için bu durum sistemin ve düzenin sürdürülebilirliği açısından ciddi sıkıntılar yaşıyordu. Sosyalistlerin işçi sınıfı içinde önemli taraftar bulmaya başlaması ve işçilerin iktidara yönelik mücadeleleri, bu ülkeleri refah devletinin önemli uygulamalarından biri olan sosyal politika alanında sınırlı düzeyde de olsa bazı önlemler almaya itiyordu. Özellikle,

1917 yılında Rusya'da işçi sınıfı adına bir devrimin gerçekleştirilmiş olması, bu devrim ile kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin izleyen yıllarda sosyalist sistemi kurma çabaları ve uygulamaları sanayileşmiş kapitalist ülkelerin sosyal politika alanındaki önlemlere yönelmesini hızlandırmıştır. Belek'in (2001) de vurguladığı gibi, sosyalizm bütün yurttaşlarına sağlık, eğitim, refah hizmetlerini parasız sunarken, kapitalizmin bu rakip karşısında hiçbir şey yapmaması beklenemezdi. Bu nedenle, refah devletine dönük düzenlemelerde sosyalizmin ideolojik ve siyasal çekiciliğini azaltmak amacına yönelik bir yanının da olduğunu belirtmek gerekir.

Sistemin tehlikeye düşmesi, düzenin sarsılması yaşanmakta olan bu sosyal ve siyasal sorunlar karşısında devletin bu alanlara müdahalesini kaçınılmazlaştırmış, liberal devlet anlayışından müdahaleci devlet anlayışına geçilmesinin de yollarını açmaya başlamıştır. Kuşkusuz, bu türden müdahaleyi gerektiren nedenler arasında sosyal sorunlar yanında, kapitalizmin yarattığı ekonomik sorunlar da rol oynamıştır. Özellikle, uluslararası düzeydeki düzenlemeler başlangıçta düzenlemeler özünde sosyal değil, ekonomik amaçlı ve nitelikte idi; temelde işçilerin değil işverenlerin, emeğin değil sermayenin korunmasına yönelikti. Amaç, koruyucu ulusal düzenlemelerin devletler arasında yarattığı rekabet eşitsizliğinden ulusal ekonomi ve sanayilerin olumsuz yönde etkilenmesini en-

gellemekti. 19. yüzyıl boyunca 7-8 yıllık aralıklarla sürüp giden ekonomik bunalımlar, 1920'lerde büyük ve yaygın bir bunalıma dönüşmüştür. Büyük iflaslar, para bunalımı, yatırımların durması ve işsizlik gibi sorunlarla büyüyen 1929 bunalımı ve bu bunalımların yapısal sorunlardan doğduğu düşüncesi, bu tür sorunların çözümündeki devletin müdahalesine gerek olduğu görüşüne de yol açmıştır. İşte bu ekonomik ve sosyal sorunlar devletin müdahalesini gerekli kılmış, I. ve II. Dünya Savaşları devletin rolünü daha da genişletmeyi zorunlu kılmıştır. Sosyal sorunların çözümü için sosyal politika önlemlerine ağırlık veren bir "sosyal piyasa ekonomisi" benimsenmiştir (Talas, 1967; Gülmez, 2000).

Öte yandan genel oy hakkının gelişmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal haklar konuşulmaya başlanmış, örneğin iş kazaları ile başlayan, hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi dört ana sigorta dalında sigorta uygulamaları hayata geçirilmiştir. Almanya'da 1880 sonlarında başlayan sosyal güvenlik uygulaması 1914'e gelindiğinde artık on iki Avrupa ülkesinde iş kazası, onunda zorunlu ve gönüllü hastalık sigortası, sekizinde yaşlılık sigortası olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır.

1945'ten önce oldukça tartışmalı bir konumda olan refah devleti kavramı, 1930'lardaki işçi hareketlerinin yayıldığı bir dönemde emek ile sermaye arasındaki ilişkiyi düzenleyecek yeni bir yaşam biçiminin gerekliliği tartışmaları içinde olgunlaşmaya baş-

lıyordu. Bu yıllarda, işçi sınıfı ve hareketi tam ve sürekli istihdam görevini, bir dizi evrensel ve bireysel hizmetlerin ve yoksulluğu azaltan güvenlik ağı hizmetlerinin toplumsal olarak sağlanmasını devlete dayatabilecek güçteydi. Tüm bu dayatmalar sonucunda verilen vaatler aslında global artığın yeniden dağıtımını içerse de, hükümetler ve işverenler refah devletini dünya ekonomik büyümesinin zorunlu bir unsuru olarak da görüyorlardı (Pelizzon ve Casparis, 1999). II. Dünya Savaşı 1930'larda uygulamaya konulmaya çalışılan Refah Devleti ve New Deal'in yaygınlaşmasına engel olmuştu. Savaş sonrasında *iş dünyasının* gündeminin ilk dayatması bunların yeniden yürürlüğe sokulması oldu. Gündemin diğer önemli maddesi ise, dünya ticaretini harekete geçirmektir. Kuşkusuz bu da, Avrupa'yı yeniden dünyanın en güçlü ekonomisinin, Amerika'nın en büyük ticaret ortağı haline getirecek Marshall Planı aracılığı ile başarılacaktı. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak sömürgelerdeki bağımsızlık rüzgârları da şiddetlenmiş, bağımsızlık bazen, Hindistan'da olduğu gibi bir "bağış" gibi veriliyor, bazen Kenya, Vietnam ve diğer ulusların örneğinde olduğu gibi silahlı mücadele yoluyla kazanılıyordu. O dönemde genel olarak dünyanın gündemini ilerlemecilik belirliyordu. 19. yüzyılın pazara dayalı sanayi toplumunun eleştirisini yapan K. Polanyi 1944'de, büyük eseri *Büyük Dönüşüm*'ü yayımlıyor, adeta kehanette bulunurcasına isabetli bir teşhis yapıyor, pazar ekonomisinin insanoğlu-

nun ve doğal çevresinin tek hakimi olmasına izin vermenin, toplumun çöküşü ile sonuçlanmaya mahkum olacağını söylüyordu (Polanyi, 2000). Böyle bir yıkımın savaş sonrası dünyasında gerçekleşmeyeceğini söyleyerek yüreklere su serpiyor, ulusal ölçekte şahit olduğumuz gelişmenin, ekonomik sistemin toplumun kurallarını belirlemeyi bırakmış olduğunu ve toplumun sisteme galebe çalmasının artık garantiye alınmış olduğunu söylüyordu (Polanyi, 2000).

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde sigorta programları hem yaygınlaşmış, hem de yeni riskleri ve aile üyelerini kapsamına alarak genişlemiştir. İkinci aşamayı oluşturan bu yayılma döneminden sonra ve II. Dünya Savaşı sonrasında tüm Avrupa ülkelerinde kaza, hastalık, yaşlılık ve işsizlik sigortasının uygulandığını görebiliyoruz. Bu dönem artık sosyal güvenlik sisteminin tamamlanma dönemini oluşturmaktadır. İşçi sınıfı sermaye karşısındaki güçsüzlüğünü demokratik siyasal haklarını kullanarak belirli bir ölçüde gidermiş, bu yolla yani devleti etkin bir müdahale aracı olarak kullanarak kendi koşullarını iyileştirmeyi başarmıştır (Koray, 2000). Böylece, toplumun yardıma muhtaç kişilerine, kadın ve çocuklara, yaşlılara, bedeni güçten yoksun bulunanlara yardım ile başlayan devlet müdahaleleri sonraları çalışma şartlarını düzenleyen kanunlar çıkarılması, işsizliğin önlenmesi sonraları çalışma şartlarını düzenleyen kanunlar çıkarılması, işsizliğin önlenmesi, eğitim faaliyetlerinin toplumun

çeşitli katlarına eşit olarak dağıtılması gibi konularda çeşitlilik kazanmıştır (Serter, 1994). Çünkü, zaman içinde ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, artık sadece işçi sınıfının korunmasıyla toplumdaki çelişkilerin toplumsal sorunların ortadan kalkamayacağı anlaşılmıştır. Ekonomik büyümeyi hızla gerçekleştiren sanayileşmiş ülkelerde toplumun siyasal ve sosyal örgütlenmesi de bunu gerektirdiğinden, başta çalışanlar olmak üzere toplumun korunmaya muhtaç kesimlerini koruyucu ve onların yaşam düzeyini yükseltici önlemler uygulamaya konmuştur. Böylece devlet, büyüyen gelirin daha hakça dağılımını sağlayacak ve bireylerin yaşam düzeyini yükseltecek çeşitli önlemleri uygulamaya koyarken, refah devleti anlamını da kazanmaktadır. (Koray, 2000:43)

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulanma olanağı bulan refah devleti, bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, onlara sosyal güvenlik olanakları sağlayan, toplumsal konumları ne olursa olsun tüm vatandaşlara eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli bir standarda getiren devlettir. Başlangıçta daha sınırlı bir hedef ve kapsamı olan refah devleti, sosyal politikanın genişlemesine paralel olarak zamanla yaygınlaşıp genişlemiştir (Koray, 2000). Bu dönemde, refahın sağlanması, esas olarak devletin bir fonksiyonuna dönüşmeye başlamıştır. Sanayileşmiş birçok devlet SSCB'nin yaptığı gibi, ulusal refah

programlarını 1945'ten sonra hızlandırıp, yaygınlaştırmaya başladı. Birleşmiş Milletler, doğrudan ve uzmanlaşmış kurumlar aracılığıyla programlar geliştirdi. Sağlık için WHO, eğitim için UNESCO ve gıda için FAO refahı geliştirecek uzman kuruluşlar olarak faaliyetlerde bulunmaya başladılar.

Yeterli sağlık hizmetleri, kamu sağlığı önlemleri, modern tıptan yararlanma (koruyucu önlemler ve tedavi), yeterli toplumsal gelir (yaşlılık aylığı, işsizlik yardımı ve sağlık sigortası), eğitim olanaklarının kapsamı ve niteliği, yeterli beslenme düzeyi ve barınma refah devletinin önemli bileşenlerinden biri oldu (Pelizzon ve Casparis, 1999). 1950'li ve 1960'lı yıllardaki ekonomik büyüme hem tam istihdam politikasının uygulanmasını olanaklı kılmış, hem de sağlanan refahın boyutlarının artırılmasını teşvik ederek desteklemiştir. Fordist üretim ve birikim biçimi ise bu süreci kolaylaştıran bir özellik arz etmiştir.

1950'li ve 1960'lı yıllardaki uygulamalar işçi sınıfını ve örgütlerini büyük ölçüde depolitize edip, korporatist ilişkilere yönlendirirken, 1970'li yılların ortasından itibaren yaşanan ekonomik kriz ile refah devleti için tehlike çanları çalmaya başladığında yönelinen neoliberal politikalara karşı çıkacak olan direniş merkezleri de etkisiz ve edilgen hale getirilmişti aslında. Refah Devletine denk düşen fordist üretim ve birikim biçiminde, devlet toplumsal refahı da gözetmek durumunda ol-

duğundan, emek piyasaları ve çalışma ilişkilerine düzenleyici yönde müdahale etmekte, sistemin gerektirdiği uzlaşmayı sağlamak için emek ve sermayeyi de örgütleri aracılığı ile karar alma ve alınan kararları uygulama süreçlerine katmaktadır. Böylece, devlet gerek planlama gerekse kamu politikası oluşturma sürecinde karşılaştığı önemli sorunları da bu işbirliği aracılığı ile aşmaktadır. Çalışanlar üzerinde toplumsal kontrolü de sağlayan bu mekanizma işçi sınıfını kapitalist devlet ile de bütünleştirmektedir. Kuşkusuz, bu durum, iyi günlerin politikasıdır. Kırılgan olduğu için de ekonomik kriz ile tuzla buz olmaya açıktır.

1970'li yılların sonuna doğru iyi günler sona erirken, vahşi kapitalizm döneminin acımasız politikası ve felsefesinin ideolojik temelleri oluşturulmaya başlanmıştı. Bunun için, önce 1930'lu yıllarda Keynes'e ve Keynezyen politikalar karşı gelen, liberalizmin has iktisatçısı F. Von Hayek'in tozlu raflardaki çalışmalarının yeniden güncelleştirilmesi gerekiyordu. Nobel ödüllerinden biri olarak iktisat dalındaki ödülün Hayek'e 1970'li yılların ortasında verilmesi bu nedenle tesadüf olmasa gerek. Böylece kara günlerin ilk habercisi de ortaya çıkarılmış oluyordu. Sermayenin beklediği Godot gelmişti. Godot'nun getirdiği ise, emekçiler ile kır ve kent yoksulları için 19. yüzyılda olduğu gibi vahşete çağrıdan başka bir şey değildi.

Vahsete Çağrı, Yeniden: Refah Devletinin Çöküşü, Asgari Geçim Devletinin Yükselişi²

Aradan geçen yıllar, özellikle Refah Devletinden Asgari Geçim Devletine**geçilmeye başlandığı 1980 sonrası dönem, Polanyi'nin daha önce belirtmiş olduğumuz iyimserliğini boşa çıkardı. Neoliberalizmin temel hareket noktası, pazar mekanizmasının insanların kaderini belirlemesi gerektiği oldu. Ekonomi, topluma kurallarını dikte etmeliydi, bunun tersi düşünülemezdi. Tam da Polanyi'nin öngördüğü gibi, bu doktrin bizi doğrudan doğruya "toplumun yıkımına" götürmektedir. Peki ne oldu da, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden yarım yüzyıl sonra bu noktaya ulaştık? Nasıl oldu da, neoliberalizm, sığındığı azınlık kenar mahallesinden çıkıp, dünyanın egemen doktrinini haline geldi?

Kapitalizmin üç silahşörü, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü nasıl oluyor da, ülkelerin iç işlerine karışıp, onları olumsuz koşullar altında dünya ekonomisi içinde eritmeye zorlayabiliyor? Refah Devleti, neden kurulabildiği tüm ülkelerde tehdit altında ve neden buralarda Asgari Geçim Devleti egemenliğini pekiştiriyor? Neden hem zengin hem de yoksul ülkelerde gelir dağılımının bozulması ile birlikte yoksulların sa-

yısındaki inanılmaz artış, şimdiye kadar görülmemiş bir zenginlikle at-başı gidiyor? Kuşkusuz, bu sorular tarihsel bir bakış açısıyla yanıtlanması gereken sorulardır.

Unutmamak gerekir ki, ideolojik planda neoliberalizmin bu zaferini pekiştirmek için büyük çaba harcanmıştır. Chicago Üniversitesi'nde ekonomist-felsefeci Friedrich von Hayek'in ve Milton Friedman gibi öğrencilerinin nüvesini oluşturdukları küçük bir gruptan yola çıkan neoliberaler ve onları parasal olarak destekleyenler muazzam bir vakıflar, enstitüler, araştırma merkezleri, yayınlar, öğretim üyeleri, yazarlar ve halkla ilişkiler ağı kurarak düşüncelerini ve doktrinlerini geliştirip, alayıp pullayıp satmaya büyük önem verdiler. Öyle görülüyor ki, bu neoliberaler Gramsci'nin kültürel egemenlik kavramını geliştirirken neyi amaçladığını çok iyi anlamışlardır. Bu nedenle bu son derece etkin ideolojik kadroyu oluşturarak, insanların beyinlerini zaptederek, yürekleri ve ellerini de zaptetmeyi amaçlamışlardır. Bugünden bakıldığında, Refah Devletinin yıkılışını hazırlayıp, Asgari Geçim Devletini kurmada, ideolojik çalışmalarının ve pazarlama etkinliklerinin gerçekten mükemmel olduğu anlaşılmaktadır. Milyarlarca dolar harcamışlar, ancak harcanan her bir kuruşa değecek bir sonuca

²) Bu bölümdeki değerlendirmelerin bir kısmı çok iyi bir durum tespiti olduğu için S. George'un 1999 yılında Mülkiyeliler Birliği'nde yaptığı konuşmadan yararlanılarak yapılmıştır.

**) Asgari Geçim Devleti, "workfare state" yerine kullanılmakla birlikte, Batı yazınındaki anlamına bir de toplumsal yaşantının diğer boyutları eklenerek kavramsallaştırılmaya çalışılmaktadır. Kavramın tanımı ise yazıyı okuyanların değerlendirmesine bırakılmıştır.

da ulaşmışlardı. Çünkü bu çabalar sonucunda, neoliberalizmin insanlığın normal ve doğal var oluş biçimi gibi görünmesini sağlayabilmişlerdi. Ne kadar felakete yol açarsa açsın, kaç mali krize neden olursa olsun, ne kadar tutunamayan ve kaybeden insanla sonuçlanırsa sonuçlansın, Tanrı'nın emri gibi bir tür önlenemezlik kisvesine büründürülen neoliberal sistem bizim için geçerli yegâne ekonomik ve sosyal düzen olarak sunulabilmişti, üstelik tüm direniş mevziileri çökertilerek.

Refah Devletini çökertip Asgari Geçim Devletini egemen kılan neoliberalizm, böylece küçük, görünürde hiçbir etkinliği olmayan bir gruptan dogmatik bir doktrine, ruhban sınıfına, yasa koyucu kurumlarına, hatta belki hepsinden de önemlisi, günahkâr kulları cezalandıracak cehennemi bile olan bir dünya dinine dönüşmüştür. O cehennem ki, şirketlerin daha yüksek oranlarda vergilendirilmesini ve orta halli ya da düşük gelir grubunda yer alan ailelerin vergi yükünün hafifletilmesini önerdiği için "eski kafalı Keynesçi" ilan edilen eski Alman Maliye Bakanı O. Lafontaine'i yutmakta hiçbir sakınca görmemiştir.

20. yüzyılın son çeyreğinde Refah Devletinin yaşanan ekonomik kriz nedeni ile gözden düşmesi, ölesiye bir rekabetin üretim ve emek süreçleri üzerindeki değiştirici etkisi, krizi aşmaya yönelik izlenecek politikaların emeğin tüm kazanımlarına dönük bir saldırı başlatılması nedeni ile yeni bir devlete gereksinim vardır: Asgari Geçim Devleti. Yeni teknoloji,

uluslararasılaşma ve fordist paradigmadan post-fordist paradigmaya geçiş, yeni sanayileşen ülkelerle rekabet, emek ve üretim süreçlerinin değişimi sermayeyi yeni bir devlete, Asgari Geçim Devletine yönlendirmiştir (Jessop, 2000). Süreç, fordist birikimin temelinde yatan efektif talebi yaratabilecek bir gelir düzeyinin ve ücretlilik ilişkisinin kesişme parametrelerinden biri olan refah politikalarını uygulayan refah devleti döneminin kurumlarını ortadan kaldırmak ya da etkinlik alanlarını daraltmaya dönük olarak yeni devlet modelini ve araçlarını devreye sokmaya yönelik olarak işletilmektedir. Müdahale, özellikle eğitim politikalarının özelleştirilmesi ve refah politikalarının piyasalaştırılmasının kesişmesinde yaşanmaktadır (Topak, 2001).

Eğitim, Asgari Geçim Devleti yaklaşımında özellikle işgücü piyasalarında önemli olmaktadır. Yeni dönemde refah yardımı, yardımı alanların "uygun" istihdam olanaklarını değerlendirme veya eğitim programına katılması ile ilişkilendirilmiştir. Yardımı alanlar, kendilerine teklif edilen eğitimi veya ücreti ne olursa olsun önerilen işi zorunlu olarak kabul etmek durumu ile karşı karşıyadırlar, seçme olanakları yoktur.

Asgari Geçim Devleti'nin kimi eğilimleri ve temel özellikleri şöyle özetlenebilir: Refah ve işgücü piyasası programlarına girişte artan bir pazar seçiciliği; refah desteğinin miktarında ve uygunluk kriteri alanında kesintiler; eğitime ve öğretime, el işlerine veya düşük ücretli istihdama katı-

lirmede değişik baskı biçimlerinin uygulanması; sosyal yardım politikalarına hak kazanmanın zorlaştırılması ve yardımlardan yararlananların daha fazla denetlenmesi; giderek artan işyeri gereksinimleri doğrultusunda istihdam tercihinin kısıtlanması; mesleki eğitimin özelleştirilmesi ve deregülasyonu (Topak, 2001). Kuşkusuz bütün bunlar, kamusal refah programları ile yardımlarının piyasalaştırılmasından ve refah devleti kurumsal yapılarına yönelik saldırılardan başka bir anlama gelmemektedir. Kapitalizmin üç silahşöründen biri olan Dünya Bankası'nın bu süreçte yer alması ise tesadüf olmasa gerek.

İktisat politikası ve felsefesinde eşitliği önemsemeyen, eşitsizlik yaklaşımını temel argüman olarak ele alan; eşitlikçi, sosyal adalete dayanan bölüşüm politikalarını eleştirirken doğal ayıklanma sürecine dönüşü savunan, eşitçiliğin en iyilerin ayakta kalmasını sağlayacak ayıklanma sürecini engellediğini ileri süren; eşitçi bir dünyada aşırı nüfus sorununun çözülemeyeceğini, bir kez doğan herkesin hayatta kalmasının anlamsızlığını dile getiren, aşırı nüfusu önlemek için yalnız kendi kendilerini besleyen halkların yaşayıp, çoğalması gerektiğini ileri süren Friedrich von Hayek'in (Altvater, 1984) öğrencisi olmanın yanı sıra iyi bir "sosyal Darwinist" olan, tavizsiz tutumuyla bilinen "Demir Leydi" M. Thatcher, "başka seçenek yok" gibi ajitatif yönü yüksek bir belgi ile meşhur oldu. Rekabet, Thatcher'ın öğretisinin ve aynı zamanda neoliberaliz-

min merkezindeki değerd; uluslar, bölgeler, firmalar ve elbette kişiler arasındaki rekabet. Rekabet, her şeyi birbirinden ayırt eden mihenk taşı görevini gördüğünden odak noktasıydı. İster fiziki isterse doğal, insani ya da mali, olsun her türlü kaynağın en etkin kullanımını sağlayacağı varsayılan sihirli gücü rekabet.

Neoliberal görüş açısından rekabet daima bir erdem olduğundan, sonuçlarının kötü olması da düşünülmezdi. Neoliberalere göre pazar mekanizması öylesine mükemmeldir ki, "Görünmez Eliyle" tıpkı Tanrı gibi en kötü durumları mucizevi biçimde güzele ve iyiye dönüştürmeye muktedirdir. Öyle olduğu için de neoliberalere göre rekabetçi mücadelede saf dışı kalanlar için üzülmemek gerekmektedir. İnsanlar doğaları gereği farklıdır, ancak bu kötü bir şey değildir; çünkü yeteneklilerin, en iyi öğrenim görmüşlerin, en acımasızların başarıları aslında hepimizin çıkarıdır. Zayıflara, iyi öğrenim görememişlere hiçbir borcumuz yoktur, çünkü başlarına ne geldiyse hepsi kendi kabahatleridir, toplumun onların düşkünlüklerinde hiçbir rolü yoktur. Eğer rekabetçi düzen "fire veriyorsa", toplum bundan kazançlı çıkacaktır. Öyle mi? Zaman, öyle olmadığını göstermedi. En iyi örneği oluşturan ülkelerden biri ise yine eşitsizliğin ateşli savunucusu Thatcher'ın ülkesi oluşturdu. Thatcher öncesi İngilteresi'nde on kişiden biri yoksulluk sınırının altındaydı; parlak olmamakla beraber, bu oranı insan onuruyla çelişkili bulmak zordu, hatta savaş öncesi dö-

nemle karşılaştırıldığında olumlu bile denebilirdi duruma. İngiltere Çocuk Yoksulluğu Eylem Grubunun 1996 yılı araştırma raporunun resmi rakamlarına göre, dört yetişkenden ve üç çocuktan biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bunun anlamı bu kişilerin kişin evlerini ısıtmaktan aciz oldukları, elektriği ve suyu gıdım gıdım harcadıkları, kişin sırtlarını ısıtacak, onları yağmura, kara karşı koruyacak bir paltoları bile olmadığı anlamına gelmektedir.

Neoliberalizmin temel değeri olan rekabetin bir diğer dayatması da, kar yarışına katılımın ya da pazar paylaşımının temel yasalarına uyum sağlayamadığı için kamu sektörünün kesin biçimde küçültülmesidir. Özelleştirme, geçmiş yirminin başlıca ekonomik eğilimi olagelmıştır. Bu eğilimin temeli İngiltere’de atılmış ve dünyaya da buradan yayılmıştır. Özelleştirilmeye çalışılan kamu hizmetlerinin neredeyse tümü iktisatçıların “doğal tekeller” olarak adlandırdıkları hizmetleri kapsar. “Doğal tekeller”, azami ekonomik etkinliği sağlayacak asgari miktar, pazarın gerçek boyutuna eşit olduğunda ortaya çıkar. Başka bir deyişle, bir şirket ölçek ekonomilerinin gereklerini yerine getirebilmek için belli bir büyüklükte olmalıdır ki, tüketiciye en düşük maliyetle mümkün olan en iyi hizmeti sunabilsin. Yol yapımı, enerji hatları gibi kamu hizmetleri için ise son derece büyük başlangıç giderlerine gerek vardır. Bu da devlet tekellerinin bu gibi alanlarda en iyi çözüm olmasının

başlıca nedenidir zaten. Ancak, neoliberaler kamuya ilişkin her şeyi gözü kapalı “verimsiz” ilan etme alışkanlığındadırlar.

Peki bir doğal tekellerin özelleştirildiğinde neler olur? Doğal tekellerin yeni kapitalist sahipleri kamuya tekellerin fiyatlarını dayatırken, bu işten fazlasıyla kâr elde etme eğilimindedirler. Klasik iktisatçıları, fiyatlar olması gerektiğinden yüksek olduğu ve tüketiciye verilen hizmet de çok iyi olmak zorunda olmadığından, bu sonucu “pazarın yapısal çöküşü” olarak nitelendirmişlerdir. Bu türden yapısal çöküşleri önlemek için 1980’lerin ortalarına kadar Avrupa’nın kapitalist ülkelerinin hemen hemen tümünde izlenen yol, posta, telekomünikasyon, elektrik, gaz, demiryolu, metro, hava taşımacılığı ve su, çöp toplama gibi diğer bazı hizmetlerin devlet tekellerine teslim edilmesi olmuştur. ABD’nin buna istisna oluşturmasındaki başlıca neden ise ülkenin doğal tekellerin işlerliği olabilmesi için coğrafi olarak fazlasıyla büyük olmasıdır.

M. Thatcher ve izleyicilerinin her derde deva gördüğü özelleştirmenin bir özelliği de, refah devletinin oluşumunda etkili olan sosyal politikanın aktörlerinden sendikaların gücünün kırılmasıdır. Özelleştirme ile hemen hemen her ülkede sendikaların en örgütlü alan oldukları kamu kesimini çökerterek, sendikaların belibükülmüştür. Örneğin, 1979 ile 1994 arasında İngiltere’de kamu kesiminde yitirilen iş sayısal olarak iki milyon, oransal olarak da yüzde

yirmiye buluyordu. Üstelik, işlerini kaybedenlerin hepsi de sendikalıydı. Sendikalı işçileri işten çıkaran, sendikası olmayan işçilerle daha düşük ücretlerle çalışmayı temel amaç edinmiş olan bu uygulama, kuşkusuz gelir dağılımının bozulmasında, böylece yoksullaşmada da büyük bir rol oynamaktadır. Asgari Geçim Devleti'nin kurucuları olan neoliberaler için işçi sayısı ne kadar düşük olursa ve çalışanlar ne kadar düşük ücret alırsa o kadar iyidir. Çünkü, işçiler onların gözünde pay sahiplerinin lokmasında gözü olan kesimi oluşturmaktadır.

Uygulamalar ve sonuçlardan da kolayca anlaşılacağı gibi, özelleştirmenin temel hareket noktası ne ekonomik verimliliği sağlamak ne de tüketiciye daha iyi hizmet vermektir; tek amaç, sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için kullanabilecek olan kamu kaynaklarını özel kesime aktararak, sermayenin servetine servet katmaktır. Bugün, özelleştirilen kuruluşların hisselerinin önemli bir çoğunun finansal kuruluşlarda ya da çok büyük yatırımcılarda toplanmış olması ise bu açıdan çok anlamlı bir göstergedir.

Dünyanın her tarafında aynı mekanizmalar işlemektedir. Dünya Bankası özelleştirme doktrinini yaygınlaştırmak için büyük çaba harcamaktadır. 1991'e kadar Dünya Bankası, süreci hızlandırmak için 114 ülkeyi borçlandırmıştır; her yıl Küresel Kalkınmanın Maliyeti Raporu'nda Banka'dan kredi alan ülkelerde yürütülmekte olan yüzlerce özelleştir-

meye ilişkin bilgi yer almaktadır. Özelleştirme ise yoksullaştırmadan, kamunun kaynaklarının yağmasından, soygunundan başka bir anlama gelmemektedir.

Neoliberalizmin bir diğer yapısal sonucu da, sermayenin ödüllendirilerek emeğin cezalandırılması ve servetin toplumun tabanından tavanına aktarılması olmuştur. Kısacası, eğer gelir dağılımı tablosunun tepesinde yer alan yüzde yirminin içindeyseniz neoliberalizmden kazançlı çıkacaksınız demektir; merdivenin üstlerine tırmandıkça kazancınız da aynı oranda artacaktır. Tabandaki yüzde seksenin içinde yer alanlar ise yarışı baştan kaybedenlerdir; gelir tablosunda aşağı doğru indikçe zarara uğrama oranı da artar. K. Phillips (1991), Reagan'ın neoliberal doktrininin ve politikalarının 1977 ile 1988 arasında Amerikan gelir dağılımını nasıl değiştirdiğini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde gösteriyor. 1980'ler boyunca toplumun en varlıklı yüzde onu içinde yer alan Amerikan aileleri ortalama aile gelirlerini yüzde 16, yüzde beşinde yer alanlar yüzde 23 oranında artırmışlardır. Ancak, Reagan'a en çok dua edenler hiç kuşkusuz gelirlerini yüzde 50 oranında artıran en tepedeki yüzde birlik kesimdir. Tabandaki yüzde sekseni oluşturan yoksul Amerikalıların hepsi istisnasız bazı kayıplara uğramıştır. En aşağıda yer alan yüzde onluk kesim gelirinin yüzde 15'ini yitirmiştir. Yıllık gelirleri yoksulluk sınırı olan 4.113 dolardan insanlık dışı denilebilecek 3.504 dolara kadar düşmüş-

tür. 1977'de en tepedeki yüzde birlik kesimin ortalama geliri en alttaki yüzde ondan 65 kat fazla iken, on yıl sonra bu oran yüzde yüz on beşe fırlamıştır. Bu öylesine bir dönüşümdür ki, neoliberalizmin ateşli savunucularından Gray (1999) bile itiraf etmek zorunda kalmıştır: "Amerika'daki azalan gelirler, çalışan çoğunluğu, özellikle de şu anda çalışmakta olan yoksul insanların çoğunu etkiliyor. ABD, son yirmi yılda verimliliği istikrarlı biçimde artarken, çoğunluğun gelirlerinin -onda sekizin- aynı kaldığı ya da düştüğü tek gelişmiş toplumdur. Ekonomik eşitsizlikte böylesi bir büyüme, tarihsel olarak benzersizdir. Bu durum, hiçbir gelişmiş demokraside, hatta serbest piyasa politikalarının 1980'lerde en sistemli biçimde yerleştirildiği İngiltere konuşulan iki ülkede, İngiltere ve Yeni Zelanda'da bile kendini göstermedi. İngiltere ya da ABD'de on dokuzuncu yüzyıl serbest piyasalar çağında da ortaya çıkmadı". Öyle olduğu için de bugün ABD'de yoksul kesim arasında ortalama yaşam umudu süresi düşmektedir.

Kuşkusuz sorun sadece gelir kaybı ile sınırlı kalmamıştır. Yoksulluğun pençesinde kıvranan bu "gelişmiş" ülkelerde "suç" oranlarında patlamalar meydana gelmiştir. Öyle ki, artık kitlesel hapsetme politikası çare olarak benimsenmeye başlanmıştır. 1990'lı yılların ortasında her 193 Amerikalıdan biri hapisane ile tanışmıştır. Bu rakam, Kanada'nın 4, İngiltere'nin 5, Japonya'nın 14 katıdır. 1997 yılına gelindiğinde ise, 50

Amerikan erkeğinden yaklaşık biri demir parmaklıkların arkasına geçmiş, yaklaşık yirmide biri erteleme ya da şartlı tahliyeden yararlanmıştı. ABD'de hapisanelerdeki düşük ücret karşılığında fason üretim "çağdaş" köleliğin hayata geçirilmiş bir başka boyutu olmaktadır. Böyle bir ortamda, beş yıldızlı otel sayısı ile özel hapisane sayısının yarışmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek! Sanayileşmiş ülkelerdeki çocuk cinayetlerinin yaklaşık dörtte üçünün ABD'de yaşanmış olması ise bir başka önemli sorunu oluşturmaktadır (Gray, 1999).

Amerika, eşitsizliğin en fazla olduğu toplumlardan biri olma özelliğini korumakla beraber, yirmi yıldır uygulanan neoliberal politikalar sonucu eşitsizlik tüm ülkelerde ciddi biçimde artmıştır. Dünya Bankası raporuna göre günde 750 milyon kişi yoksulluktan aç kalıyor, yaklaşık 1.3 milyar insan bir dolardan daha düşük gelire yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Günde iki dolardan daha düşük bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışanların sayısı ise 2.7 milyara ulaşmıştır (World Bank, 1995; 2000). UNCTAD'ın gelir eşitsizliği, yoksullaşma ve orta sınıfların eriyip gitmesi üzerine yapılan 2600 çalışmanın değerlendirilmesinden elde ettiği sonuçları yayımladığı 1997 Ticaret ve Kalkınma Raporu bu korkunç gerçeğin altını bir kez daha çizmektedir. Rapor'a göre, 1965 yılında G7 ülkelerinin kişi başına gelir düzeyi, en yoksul 7 ülkenin gelir düzeyinin 20 katı iken, 1995'te 39 katına

çıkıştır. Ülke içi gelir dağılımı açısından bakıldığında ise, nüfusun en zengin yüzde 20'sinin gelir dağılımından aldığı pay 1980'den beri hemen hemen her ülkede artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında, nüfusun bu kesiminin aldığı pay yüzde 50'nin üstündedir (UNCTAD, 1997). UNCTAD'ın raporunun bu eğilimlerin Çin, Rusya ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri gibi geniş bir yelpazede yer alan değişik ülkelerde geçerli olduğunu işaret etmesi ilginçtir. 1990'lı yılların ortasında dünya nüfusunun yaklaşık %10'u şiddetli beslenme sorunu ile, çocukların ise %10'undan fazlası beslenme yetersizliğinden kaynaklanan hastalıklar, sakatlıklar ve ölümler ile karşı karşıya idi (Le Monde Diplomatique, 1995).

Asgari Geçim Devleti'nde eşitsizliğin artışı doğrultusundaki bu eğilimde hiç de şaşırtıcı bir yön yoktur aslında. Vergi kesintileri ve ücretlerin düşürülmesi gibi politikalar zengini daha zengin yapmak için tasarlanmıştır. Bu tür ölçütlerin kuramsal gerekçelendirilmesi ve teorisi de şöyle kurgulanmıştır: zenginin yüksek gelir ve yüksek kâr ile daha zengin edilmesi yatırımı ve kaynakların daha iyi dağılımını özendirici olduğundan, istihdam yaratıcı ve toplumun refahını artırıcı etkiye sahiptir. Gerçekte ise, parayı ekonomik merdivenin üst basamaklarına doğru itelemenin bir avuç azınlığın beyan edilmeyen kağıt üstü gelirlerini artırmaya, borsa oyunlarına ve bu konferans boyunca hakkında epey şey dinleyeceğimiz mali krizlere yol açmaktan başka işe

yaramadığı gün gibi açıktır. Gelirin, toplumun en alt basamaklarında yer alan % 80'e doğru kaydırılarak, yeneden paylaşımı sağlanabilse, bu gelir, tüketim için kullanılarak istihdamı özendirecektir. Oysa gelir, zaten gereksinme duyduğu şeylerin çoğuna sahip olan üst kesime doğru kaydırılacak olursa -ki, bugün yapılan budur- bu gelir yerel ya da ulusal ekonomiye döneceğine uluslar arası borsaya akacaktır.

Dünyanın yoksul ve borçlandırılmış ülkelerinde, kapitalizmin silahşörleri IMF ve DB aracılığı ile yapısal uyum adı altında uygulanan politikalar aslında neoliberalizmin makyajlı halinden başka bir şey değildir. Uluslararası düzeyde neoliberallerin tüm güçlerini yönlendirdikleri belli başlı alanlar ise şunlardan oluşmaktadır: Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı; sermayenin serbest dolaşımı; yatırım serbestliği.

Geçtiğimiz yirmi yılda kapitalizmin üç silahşöründen ikisi olan IMF ve DB inanılmaz şekilde güçlenmiştir. Borç krizine ve koşullara bağlılık mekanizmaları sayesinde, ödemeler dengesi desteğinden sözde "anlamlı" ekonomi politikalarının, özde ise neoliberal politikaların uluslararası jandarmalığına geçmiştir. IMF destekli "reformlar" çok sayıda ülkede emek maliyetlerinin düzenlenmesi, aynı anlama gelmek üzere en aza indirilmesi, konusundaki belirleyiciliği ile (Chossudovsky, 1999) Asgari Geçim Devletinin temel politikalarından biri olan emeğin yağmasını hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır.

Uzun ve yorucu tartışmalar sonucu, neyi oyladıklarını tam olarak bilmeyen parlamentoların onayıyla 1995 Ocak ayında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruldu. Neoliberal kuralların uluslararası alanda kesin hükümlerine anlamına gelen ve bir yağma hukukunda başka hiç bir anlama gelmeyen Çok Taraflı Yatırım Antlaşması'nın (MAI) onaylanması için büyük çabalar harcanmasına rağmen, şimdilik, geçici de olsa ertelenebilmiştir. Eğer, MAI onaylanmış olsaydı, tüm hakların şirketlere, tüm sorumlulukların hükümetlere verildiği, yurttaşlara kesinlikle hiçbir hakkın tanınmadığı yeni bir tarih sayfası açılmış olacaktı. Kuşkusuz bu tehlike hala sürmektedir ve Asgari Geçim Devleti'nin önemli amaçlarından biri olarak hayata geçirilmek üzere önünde durmaktadır. Bu kurumların hepsinin ortak paydası, şeffaflıktan yoksun ve antidemokratik oluşlardır. Bu ise, neoliberalizmin temel esprisi ve özüdür. Neoliberalizm için ekonomi, kurallarını topluma kabul ettirir, bunun tersi düşünülemez bile. Demokrasiyi ayak bağı olarak algılayan neoliberalizm hem kazananların hem de kaybedenlerin dahil olduğu geniş bir seçmen kitlesi için değil, sadece kazananlar içindir.

Fiiilen hiçbir şeye sahip olmayan kaybedenlere ilişkin neoliberal tanımlamayı ve onun yapılandığı Asgari Geçim Devletini çok ciddiye almak gerekmektedir. Servetin toplumun alt kademelerinden üst katmanlarına aktarılması süreci gereği herkes yaşlanma, hastalık, hamile-

lik, başarısızlık ya da sadece ekonomik koşullar öyle gerektirdiği için, herhangi bir anda sistem dışına itilebilir. Neoliberalizm ve yansıması olan Asgari Geçim Devleti, siyasetin temel doğasını değiştirmiştir. Siyasetin esas ilgi alanı kimin kime hükmettiği ve kimin pastadan ne kadar pay aldığı iken, günümüzde bu temel sorular hâlâ geçerliliğini korumakla beraber, günümüzde siyasetin odakındaki soru, artık "Kimin yaşamaya hakkı vardır, kimin yoktur?" olmuştur. Sistemden köktenci dışlamalar günümüzün tek geçerli kuralıdır.

Neoliberalizm ve yansıması olan Asgari Geçim Devletinin insanlığın var oluş koşullarından biri niteliğini taşımadığı, eksiklikleri ve aksaklıkları nedeniyle bu sisteme karşı mücadeleye etmenin bir zorunluluk haline geldiği ve neoliberalizme doğaüstü nitelikler yüklenmemesi gerektiği hususlarının altını tekrar tekrar çizmek gerekiyor. Bir yandan toplumu ve demokratik devletleri yeniden güçlendirmeyi, bir yandan da uluslararası düzeyde demokrasinin tesisi, hukukun üstünlüğü ve gelirin hakça dağılımı ilkeleri doğrultusunda sistemi yenilemeye hazırlıklı olmak gerekiyor. Uluslararası dolaşımdaki inanılmaz meblağlara ulaşan paranın 40 milyar ABD Doları gibi gülünç denecek kadar küçük bir miktarı ile dünya nüfusunun tümü için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlamak, evrensel sağlık ve eğitim standartlarını yakalamak, mümkün görünmektedir.

Vahşete çağırının kusursuz uygulayıcısı Asgari Geçim Devletinde yaşanan neoliberal politikaların sonuçları öylesine korkunç olmuştur ki, yeni sağın ateşli savunucusu J. Gray (1999) bile kapitalizmin toplumun birliğini korumaya yaramadığını; kendi haline bırakıldığında liberal uygarlığı pekala tahrip edebildiğini; kapitalizmin ehlileştirilmesinin zorunlu olduğunu; kapitalizmin dinamizmi ile toplumsal istikrarı uzlaştırmak için devlet müdahalesinin gerekli olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. □

KAYNAKLAR :

Altwater, E. (1984), "Neoliberal Karşıdevrimin Hiç de Gizli Olmayan Çekiciliği", *İktisat Dergisi*, Sayı: 241.

Belek, İ. (2001), "Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlıkın Ekonomi Politikası", İstanbul: Sorun Yayınları.

Chossudovsky, M. (1999), "Yoksulluğun Küreselleşmesi" (IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü)", İstanbul: Çivi yazıları.

Gray, J. (1999), "Sahte Şafak", İstanbul: OM.

Gülmez, M. (2000), "Uluslararası Sosyal Politika", Ankara: TODAİE.

Hobsbawm, E.J. (1998), "Sanayi ve İmparatorluk", Ankara: Dost Kitabevi.

Jessop, B. (2000), "Post-fordism and the State", www.geo.u.l.ee/inimtool/referaadid/krap/referaat_palthus.htm

Koray, M. (2000), "Sosyal Politika", Bursa: Ezgi Kitabevi.

Le Monde Diplomatique, 18 Avril 1995.

Montreuil, J. (1946), "Histoire du Mouvement Ouvrier en France (des origines a nos jours)", Paris: Aubier, Editions Moutaigne.

Pelizzon, S. ve Casparis, J., (1999), "Dünya Beşeri Refahı" Hopkins, T.K. ve Wallerstein, I. (eds.) içinde, *Geçiş Çağı (Dünya Sisteminin Yörüngesi 1945-2025)*, İstanbul: Avesta.

Phillips, K. (1991), "The Politics of Rich and Poor: Wealth and the Electorate in the Reagan Aftermath", New York: Harper Perennial.

Polanyi, K. (2000), "Büyük Dönüşüm (Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri)", İstanbul: İletişim Yayınları.

Serter, N. (1994), "Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet", İstanbul.

Talas, C. (1967), "Sosyal Politika", Ankara: Sevinç Matbası.

Tilly, C. (1995), "Avrupa'da Devrimler (1492-1992)", İstanbul: Afa.

Topak, O. (2001), "Refah Devletinin Dönüşümü ve Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Yaklaşımı", *Sağlık Toplum Siyaset*, Sayı: 5.

UNCTAD (1997), "Trade and Development Report 1997", New York.

World Bank. (1995), "World Development Report 1995", Washington: World Bank.

World Bank. (2000), "Global Economic Prospects 2000", Washington: World Bank.